

SAKSENS BILLEDER

en film om papirclip

af

SØS BRYSCH og ELISABETH RYGÅRD

Fotograf: BODIL TRIER · Musik: KIM MENZER

Produceret af FILMFORSYNINGEN for SFC

Udlæjning: SFC

VINGERNE
KLIPPER FIGURER
I LUFTEN
BLANKE PILE
STÅR SOM SPYD
MIDT PÅ HIMLEN
SKYGGEN
FRA EN VINGESPIDS
DANSER
OVER MIT
ANSIGT

Elisabeth Rygård

MÅSKE ER BILLEDSPROGET DET ÆLDSTE SPROG

Det at kunne sige frit, hvad man tænker og mener, oplever vi som en betingelse for, at vi trives – kan føle os levende. Men med ytringsfrihed tænker de fleste på ord.

Billeder, former og farver udgør også et sprog. Et sprog, hvor følelser og forstand kommer til udtryk i de linjer og figurer, vi skaber. Billedsproget er måske det ældste sprog? Ligesom musik og dans fortæller dets oprindelse sig mange tusinde år tilbage. Men dengang – som nu – forstås det på tværs af landegrænser og alder. Billedsproget griber det "usigelige" – der hvor vi går ind i andre lag og i en anden dimension af vores tilværelse.

Idag ser vi mange billeder. Vi kan dårligt undgå det. Men det er de få, der skaber dem.

KUNNE ARBEJDSLIVET BLIVE MERE INSPIRERENDE?

Hvis et barn i skolen ikke kan regne eller læse, så kommer man farende med alle slags hjælpeforanstaltninger. Alle kan blive enige om, at det barn er i vanskeligheder og skal hjælpes så godt som muligt.

Anderledes hvis et barn simpelthen nægter at tegne eller danse eller at bruge sin krop. På trods af årelang forskning i – og viden om – hvor vigtig både bevægelse og fantasi er for at bevare et åbent og nysgerrigt sind (også over for indlæring), så regnes det enkelte barns kreative evner ikke for noget særligt vigtigt i vores uddannelsessystem.

Fag som formning, sang og dans – er der ingen eksamen i. Desværre ikke udfra en indsigt i, at det er absurd at sætte karakter på noget inspirerende og lystbetonet. Hvis kulturpolitik opfattes som vaner og væremåde for en befolkning, så er det ikke evnen til at udtrykke sig i billeder der vægtes. Dybest set er det et politisk spørgsmål – ønsker samfundet mennesker, der kan se og sanse selv?

DEN PERSONLIGE HISTORIE

Mange af os holder op med at tegne og male i en tidlig alder. Og det er der gode grunde til. Vi har alle en personlig historie – osse hvad det skabende angår. De fleste historier handler om nederlag. Mange har fået udleveret en lineal i tegnetimerne, eller fået at vide, at man ikke måtte sætte blå og grønt sammen, det var "grimt", eller at den figur man formede "slet ikke lignede".

I sang fik man måske en rolle som "brummer" – og i gymnastiktimen fik man (hvis man var dreng) besked på at rette ryggen – og (hvis man var pige) besked på at trække maven ind og sætte tåen først. Tilbage sidder hos mange af os en navnløs ulyst over for *selv* at skabe vores udtryk.

FOLKELIGHED OG FOLKELIGHED ER TO TING

Meget af det, vi præsenteres for som "folkelighed", er gået hen og blevet ret så forlorent. Det er jo snart sådan, at når vi får at vide, at nu kommer der noget "rigtig folkeligt", så får man nervøse trækninger af bare skræk for, hvad man nu skal påduttet af ligegyldig og upersonlig "underholdning".

Det folkelige er blevet mærkat på en vare, der skal nydes totalt passivt og uden engagement af nogen slags (undtagen pengepungen). Sådan har det ikke altid været. For bare et par årtier tilbage betød folkelig, at mange folk selv gjorde "noget" – selv skabte rammerne for fællesskaber og inspirerende udtryk.

I den betydning overlever det folkelige i børnekulturen (truet af kravet om tidligere skolegang og boglig indlæring) og i dele af ungdomskulturen – og endelig i de kulturhuse og initiativer landet over, hvor voksenfællesskaber trives på egne betingelser.

Det at udtrykke sig i billeder er blevet noget eksklusivt – noget, vi overlader til "eksperter": reklame, design, TV, kunsthåndværk, film, maleri. De få anerkendte eksperter og kunstnere anbringes ofte på en piedestal. Men ligesom der

"Dansepige med hat" (Søs Brysch)

ved en alt for kultlignende beundring gemmer sig en afstandtagen (konger falder dybt, når de falder), så bunder den overdrevne beundring i mangel på spontan indføling og indlevelse.

Kunstudstillinger minder oftere om tempelbesøg, end de er levende møde- og samlingspunkter.

HVOR GÅR FANTASIEN HEN?

Hvordan man end pynter på det, så lader vi os fratage muligheden og ansvaret for at udtrykke os gennem billeder. Og fordi det sker så tidligt for de fleste af os, så synes vi knapt nok, der er noget særligt sørgeligt i at skulle sige: "jamen mig? Jeg kan slet ikke tegne så meget som et tændstikmenneske..."

I de såkaldte primitive kulturer vil spørgsmålet om man kan tegne og male næppe blive stillet, fordi det at udtrykke sig i billeder anses for naturligt. Hulemaleriernes springende bøfler og mennesker på jagt står lige så levende på ens nethinde, som den dag de blev malet for 20.000 år siden. Et jægerfolks eksistens afhænger af at kunne både se og sanse – hvad bruger vi vores synssans til idag?

I de samfund, hvor de skabende kræfter hos det enkelte menneske bliver holdt for meget nede, vendes de negativt. Det ser vi mange eksempler på i hverdagen – for så må man skabe sig på andre måder. Fantasien og lysten lader sig ikke udslette – selv ved nok så megen disciplinering. Men den kan – som vi ser i historien – antage en temmelig destruktiv karakter.

Er man nægtet glæden ved selv at udfolde sig på et meget tidligt tidspunkt – og har man siden lært at møde de sider i sig selv med foragt og mistro, så finder fantasien nok en udvej for at holde sig i live – fantasien bruges nemlig så til at holde sig selv i skak. Den passive forbrugerkultur er som formskåret til at fastholde de sider i vores personlighed, der har givet op over for selv at udtrykke os. Hverken underholdningsindustrien eller medicinalindustrien mangler som bekendt ressourcer.

HVAD SER VI I HVIDT? OG HVAD SER VI I SORT?

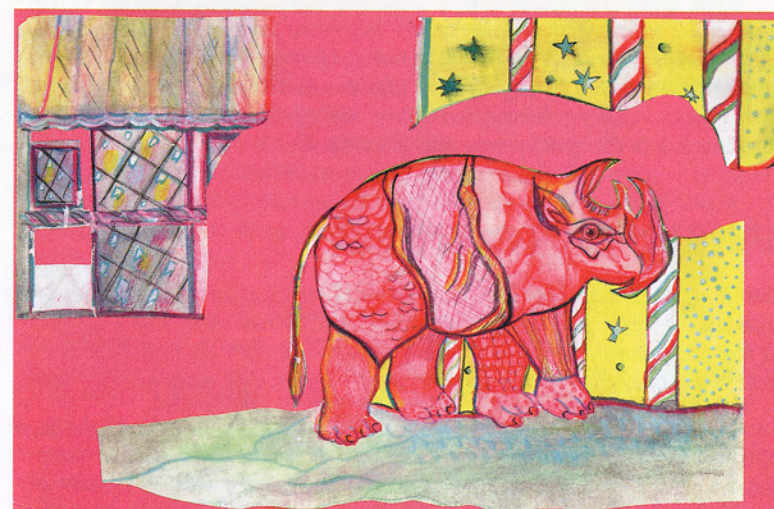
Med denne film har vi forsøgt noget utraditionelt. I stedet for at gå den sædvanlige vej med anvisninger på, hvordan man kan og skal gøre med modeller og lignende – så har vi i stedet prøvet at synliggøre – både på det praktiske og følelsesmæssige plan – hvad det er, der gør, at vi kan få lyst til at lave billeder.

Det spændende er at se og fastholde nogle billeder inden i sit eget hoved. Og det er det børnene i filmen gør – og det er den inspiration til at bruge sine egne originale billeder, vi håber er lykkedes at videregive med filmen.

Filmen henvender sig både til børn og voksne og handler om andet og mere end at klippe figurer ud.

Når vi udtrykker de billeder, vi har i os, former vi samtidigt den del af vores liv, der ikke kan måles og vejes.

Søs Brysch og Elisabeth Rygård

"Det røde næsehorn" (farvelagt klip af Søs Brysch)

PAPIRKLIPPETS HISTORIE

Klippets historie går længere tilbage end papirets. I istidsbulemalerier 20.000 år tilbage, har man brugt skabeloner af skind, for at male bisonoksekløve. Skyggespillet er osse én af papirklippets aner. Endnu spilles det på Bali, og som kultisk spil har det været udbredt i både Asien og Kina. Skyggespillet er enestående som igangsætter af fantasien, for selv uden forudsætninger fornemmer man, hvorledes skyggen som figur sætter én i forbindelse med livets dæmoniske og magiske kræfter.

At skære kollektive og kultiske billeder i skind og stof er en anden af papirklippets forudsætninger. Papirklippets ældste form er da osse det folkelige, anonyme klip. I Danmark kender vi det fra gækkebreve og tidligere "bindebrev", hvor en kvinde eller mand via brevet kunne "binde" en ven på navnedagen, indtil han eller hun løste sig ud ved at "gøre en Gilde".

De polske farvestrålende klip er osse båret af en anonym og fælles tradition, hvor motiverne kan spores helt tilbage til bedens tid med dens dyrkelse af livstræet, frugtbarhedsritualer med dyr (baner og hjorte) og blomster og stjerner.

I 1700-tallet kom silhouetklippet på mode og mange gode borgerfamilier fik klippet samtlige medlemmers kontrafej i silhouet. Ofte afslører disse sort/hvide klip mere om indehavernes fysiognomi og karakter, end lange beretninger ville kunne.

I den abstrakte kunst skabtes en ny interesse for simple materialers udtrykskraft. Uanselige pap- og papirstykker og "hverdags"-materialer blev inddraget i forsøget på at give en mere omfattende skildring af modsætninger og bevægelse i livet. Mest kendt er Picassos og Matisses klæbede og iturevne papircollager.

SAKSEN ER TO KNIVE

Mange af de polske klip blev klippet med en fåresaks, hvor to modsatrettede knive bøjes mod hinanden. H. C. Andersen, der klippede alt fra de grumme uhyrer til de yndigste svaner og balletdanserinder brugte en lang – for andre at se – klodset og ubåndterlig saks.

For en begynder er materialet ikke uden betydning. Ligesom det kan tage modet fra enhver at få udleveret et spilleinstrument, der lyder som en cigarkasse, så kan det osse tage modet fra en, der ønsker at klippe, hvis saksen hverken er god eller passer i størrelsen.

FANTASIENS SAMSPIL

Der, hvor vores fantasi er udviklet og har fået lov at udfolde sig, går det hele af sig selv uden de store overvejelser. Men så snart man står over for noget nyt, eller er usikker på at gå igang, så kan det være befordrende at vide lidt mere om, hvilke ting der egentlig spiller sammen, når billeder skal udtrykkes gennem saksens bevægelser.

Det afgørende er – som med alt andet skabende – at tage udgangspunkt i sig selv. Teknikker og mønstre kan være en hjælp, men hvis de skal erstatte ens egne billeder, bliver det hurtigt til broderi eller mani, noget der kan udføres mekanisk og uden at ens følelser er med.

Når man klipper, må man starte med at fantasere – og se forskellige billeder for sig, og så vælge ét, holde fast i det og gribe saksen imens. Når saksen sættes i papiret og arbejder sig fremad, så snitter man hele tiden noget væk – både muligheder og problemer.

Måske ændrer det oprindelige billede sig undervejs – det gør selvfølgelig ikke spor, så længe man har føling med saksen i hånden og billedet oppe i hovedet. Venstre og højre del af hjernen har hver deres funktion i at udtrykke billeder – og for at det skal lykkes, skal de arbejde sammen.

Groft sagt står venstre del af hjernen for den logiske, praktiske og viljesbestemte side ("nu drejer jeg saksen til højre"), mens den højre del af hjernen står for den intuitive, billeddannende evne ("det ligner da et uhyre").

Desværre er der forsket uendeligt lidt i, hvordan vi danner vores egne billeder. Det at se og sanse et billede, er ikke noget, vi oplæres i. Den stadige ubearbejdede billedstrøm, vores hverdag er fuld af, er oftest ikke aktivt billeddannende i den enkelte. Tværtimod betyder de mange ubearbejdede billeder en slags overstimulering, hvor resultatet er, at de fleste af os "giver op" ubevidst og derfor bliver passive modtagere.

For at have glæde af billeder og for at de skal fungere som en inspiration, så kræves der en form for vekselvirkning. Denne vekselvirkning oplever de fleste, når vi hører et eventyr eller lytter til et hørespil. Så danner vi løbende vores egne billeder – og føler os opladt og inspireret til selv at gå videre.

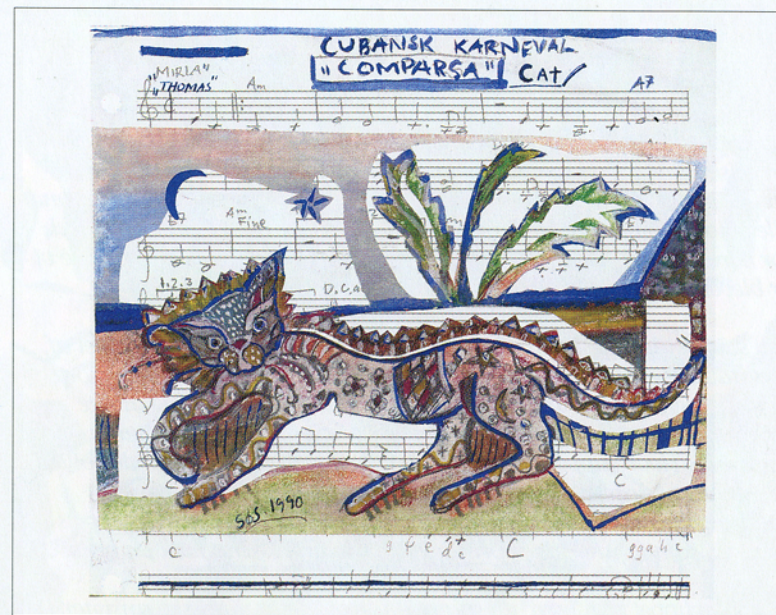
Til en start er foldeklippet – det at folde et papir på midten – en hjælp til at få "foræret" symmetri og balance i et billede.

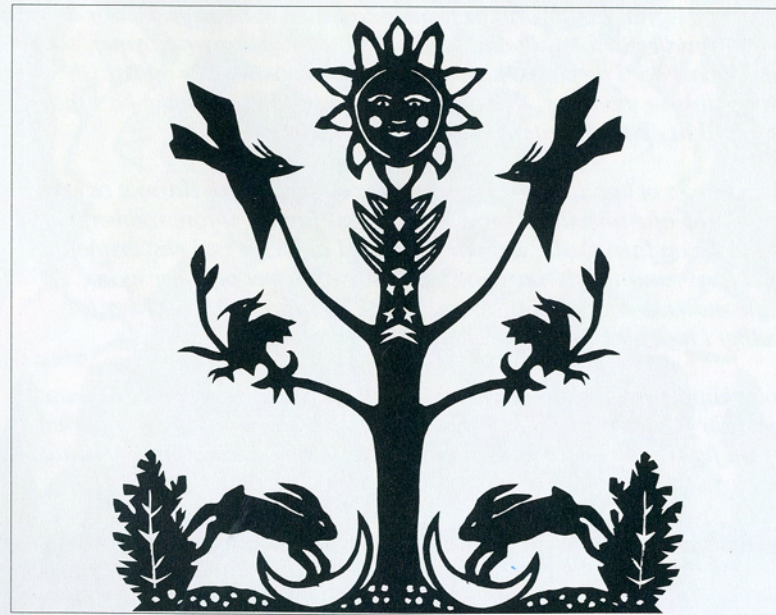
"Inspiration polske klip" (Søs Brysch)

"Inspiration bindebrev" (Søs Brysch)

"Blå kat" (Søs Brysch)

"Inspiration folkelige klip" (Søs Brysch)

KLIPPETS FASER

Har man klippet foldeklip i nogen tid, kan man se og vurdere sit eget udtryk, hvis man lægger mærke til følgende: Hvordan er formerne i det klippede? Er der kun runde eller kun spidse former? Hvordan er bevægelsen i det klippede? Er de mindre bevægelser underlagt en stor? Hvilke spændinger skaber bevægelserne i klippet? Fungerer de sammen eller modarbejder de hinanden? Det klippede vil altid være et udtryk for vores personlighed, men kan også afspejle, hvor opmærksomme vi er blevet med hensyn til de former og bevægelser, vi skaber.

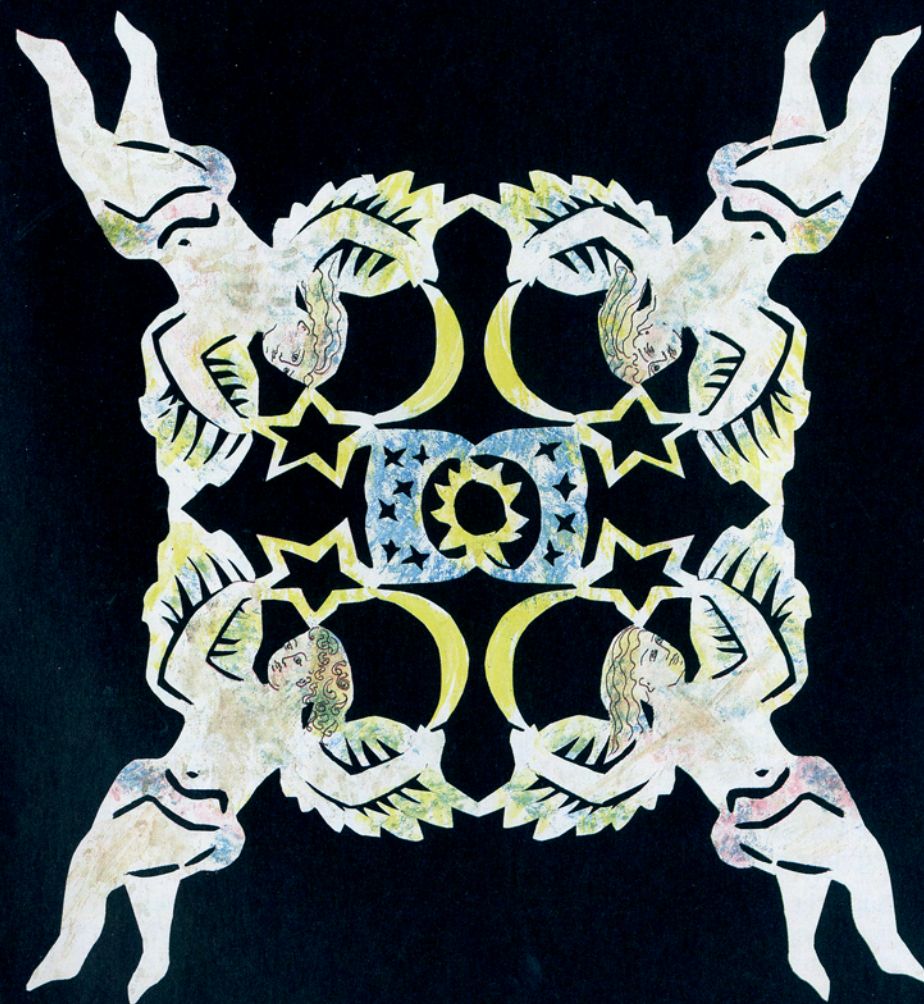
Det sort/hvide klip har mange kvaliteter, især hvis man er optaget af, at undersøge hvilke grundformer ens eget udtryk har. At klippe sort/hvid er mere råt og nøgent end f.eks. at inddrage farver og andre materialer. Det sort/hvide klip kommer tættest på billedbuggerens situation. Hvor klippet danner flade udskårne figurer, arbejder billedbuggeren på samme måde – blot indgår den rumlige dimension samtidig... I det sort/hvide klip fornemmer man lettere papirklippets historie, som figurer, der oprindeligt har været skåret med en kniv.

Silhouetklippet kan være en spændende måde at udforske ansigter og kroppe på. Men igen "dør" klippet, hvis man nøjes med en mekanisk kopiering – fremfor at fortolke former og linier, som man selv ser dem. Der er imidlertid forskel på at "gå tilbage" til nogle grundformer, som f.eks. optræder i de polske klip – og så på at kopiere eller mekanisk bruge diverse modeller. Ved at bruge grundformer i billedet kan man få lyst til at eksperimentere med farverne i stedet.

Farverne er et kapitel for sig, for her har de fleste af os dannet os et visuelt (og ofte ubevidst) sprog. Der er visse farver, vi foretrækker, der er måske en farveskala, der går igen. Ved at forske i og eksperimentere med farver man "ikke kan lide" sættes nye følelser og idéer igang. At skifte materialer giver andre kvaliteter. Det samme hjerte bliver forskelligt i rødt glat glanspapir, bølget pap eller metal.

Foldeklippet skaber som sagt en symmetri og på den måde en balance, man får forceret. En del af billedet kan man klippe uden symmetrien enkelt figur f.eks. – det vil skabe en anderledes balance og spænding i billedet.

Endelig kan man bearbejde det færdige klip. Male og tegne ovenpå det – variere former og linjer ved at trække dem op. Eller tegne nye figurer ovenpå allerede klippede, således, at der kommer en anden dybde og dimension i billedet. Kun vores egne regler sætter grænser for fantasien.

"Engle" (foldeklip Søs Brysch)

GUL OG RØD

"En lille dreng på 2 år sidder og tegner. Hans mor sidder ved siden af. Drengen er meget optaget af biler, og han tegner dem igen og igen. Samtidig griber han hele tiden de lilla, sorte og blå farver.

Da han har tegnet et stykke tid, spørger hans mor ham, om han ikke kunne tænke sig at bruge de gule og røde farver osse? Han ryster på hovedet.

Så siger han: "Nej – for jeg kan ikke lide gulerød!"

EN BESLUTNING

"Nå, så sad jeg jo med papir og det hele og saksen og skulle til at klippe, jeg ville klippe en japansk kvinde. Selvfølgelig har jeg klippet i papir før... julestads og sådan noget, men det har jeg aldrig kunnet finde rigtig ud af med stjerner og muse-trapper... det blev skævt... men ellers har jeg ikke sådan sat mig ned og sagt, nå, nu skal jeg klippe noget... og så da jeg sad der og skulle, så var det ligesom jeg blev så træt... faktisk helt lam i armen nærmest... og jeg sukkede og jeg prustede som om jeg skulle... ja, jeg ved ikke... men jeg fik da taget mig sammen... og så da jeg først var igang, så gik det... så var det faktisk helt sjovt... og det blev noget helt andet end det jeg havde troet... det blev til noget med en papegøje.

Bagefter tænkte jeg lidt over det... altså, at det var da mærkeligt at jeg havde fået det sådan... helt lam i armen... for jeg har da tegnet og lavet nogle ting før... men så slog det mig: det er det her "klip"... altså man skal tage en beslutning og så klippe til... og så er det sket, hvadenten det er godt eller skidt... man kan ikke sidde bagefter og viske og gnide ud... det er hvad det er... og så har jeg da tænkt: Jamen har jeg i virkeligheden svært ved at tage beslutninger? Det kan da godt være... hvis jeg tænker mig om."

FRIE BILLEDER

"Da jeg var lille, så var jeg meget glad for at tegne og for at klippe i papir. Og så kan jeg huske, at der af og til var nogle voksne, der sagde til mig: "Det der... det ligner overhovedet ikke..." eller de sagde: "Det der, der er jo bare noget du har fundet på... det er noget værre pjat, hvad?"

Den slags udtalelser blev jeg meget ked af – for det var nogle voksne jeg holdt af, der sagde det.

Efter jeg selv er blevet voksen, så møder jeg stadigvæk mennesker, der ikke forstår det, jeg laver – eller som ikke bryder sig om det. Men det rører mig faktisk ikke.

Jeg tror, jeg på et tidspunkt har taget en beslutning om at det er mit eget ansvar, hvordan mine billeder skal se ud. Lissom man selv tager ansvaret for forskellige valg i sit liv, så har jeg taget ansvar for de billeder, jeg selv laver.

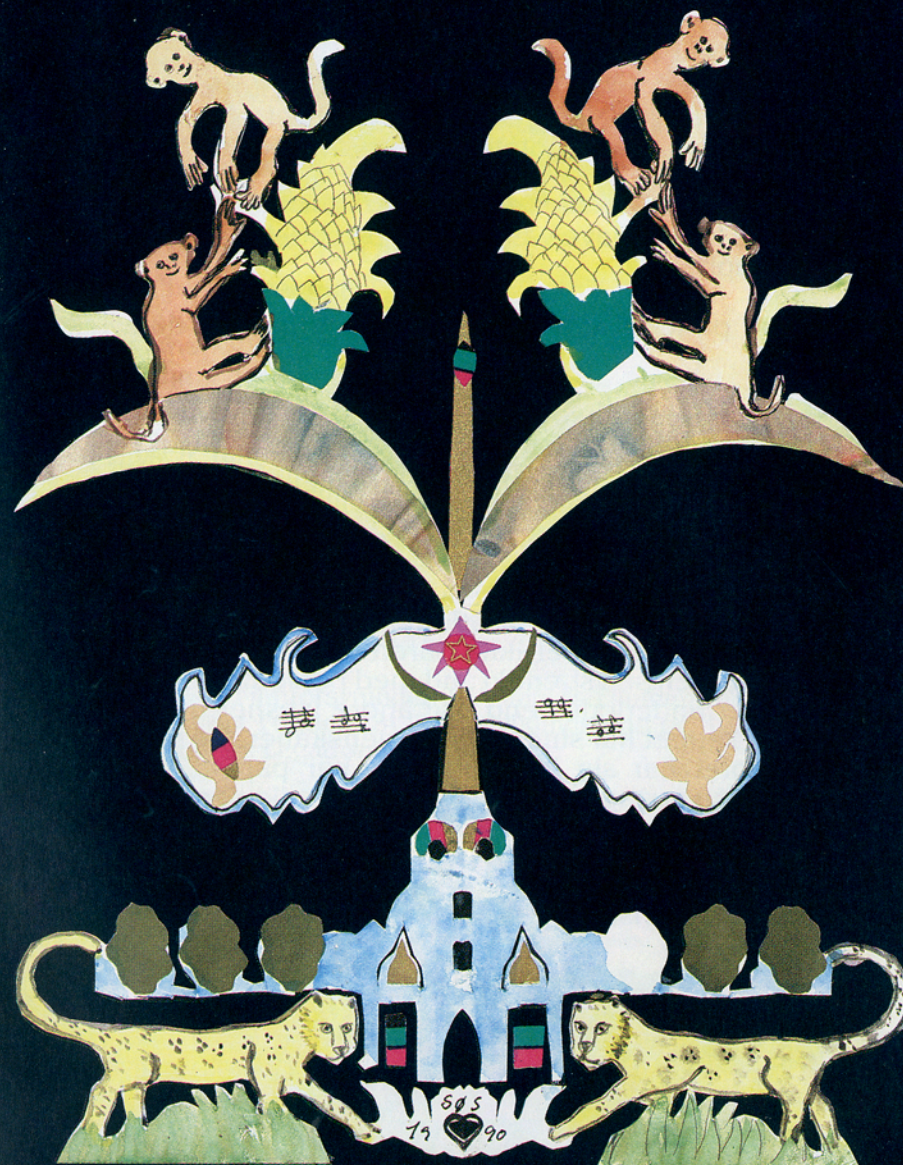
For mig er fantasien ikke "noget pjat" – den er en måde at udtrykke sig på – noget, der får mig til at synes at det er spændende at leve."

"Juleengel" (farvet klip Søs Brysch)

KLIPPER TANKER UD
 LYTTER OG SER
 DE UKENDTE FARVER
 GEMMER PÅ EN HEMMELIGHED
 EN FORVANDLINGSKUGLE
 SOM RULLER GENNEM TIDEN
 RØDE – BLÅ – GULE SOLE
 DANSER FREM OG TILBAGE
 EN UVIRKELIG NÆRHED
 EN REGNBUE FLYDER SAMMEN
 OG SKILLER SIG UD
 TIL NYE LINJER
 OG UDEN LINJER INGEN FORM
 NYE FORMER – NYE TANKER
 KLIPPER NYE TANKER UD.

Søs Brysch

"Klipper tanker ud" (foldeklip Søs Brysch)

ODE TIL PAPIRET

Om papiret ikke havde eksisteret? Papirets opfindelse er betydningsfuldere end sprængstoffer. Før *Lunik* blev letmetal, har den været papir: af handlinger, bøger, notater og konstruktionstegninger.

Men de kunne have være udført på andet materiale end papir?

Javist, på lertavler eller hugget i kampesten, ikke sandt?

Ak nej. Papiret er som folkets brede lag i historien, en baggrund, man ikke bemærker, men forudsætningen for det hele. Vi kender papiret som en tålmodig kuli, der på sin brede ryg villigt bærer skrift og billeder, eller som fordringsløs emballage for vigtigere ting.

Ikke desmindre er civilisationens ydmyge slave så vel som andre slaver ikke bare en tjenende krop, men også en selvstændig ånd med personlighed og karakter anderledes end alle andre væsner under solen. Papiret har sine særlige egenskaber. Og som marmoret har sin kunsthistorie, har papiret sin. Også *dén* upåagtet og beskeden, sprællemændens og gækkebrevets billige kunst, dyrket af børn og barnlige sjæle, for hvem guldpapirets glans er vigtigere end guardejnens stempel og silkepapirets farver mere fristende end silkestoffets kostbarhed.

Papir er lys, regnbuens kulører spændt mellem nattens kulsorte mørke og dagens blændende hvide.

Matisse har rammende sagt: At klippe i papir, er at give farve form!

R. Broby-Johansen

Citat fra 'Farve får form – et rids af det skårne, klippede, klæbede og foldede papirs kunsthistorie' af Rudolf Broby-Johansen, udsendt af Aktieselskabet De Forenede Papirfabrikker i anledning af årsskiftet 1959/60.

SAKSENS BILLEDER

En film om papirklip

Danmark, 1990. 17 min.
16 mm og video

Ide og manuskript: Søs Brysch og Elisabeth Rygård. Medvirkende: Søs Brysch, Kira Skovbye, Mikkel Trier Rygård og Puk Brysch. Instruktion: Elisabeth Rygård.

Foto: Bodil Trier. Fotoass.: Henrik Ipsen. Lys: Michael Sørensen. Stills: Ole Kragh Jakobsen. Musik: Kim Menzer. Klip: Edda Urup. Lyd og mix: Iben Haahr Andersen. Scenograf: Søs Brysch. Scenografass.: Sara Asmussen.

Produktionsleder: Svend Johansen. Produktionsass.: Morten Kaufmann. Tak til Camillo og Thai fra Cirkus Benneweis og Royal Hotel, København.

Produceret af Filmforsyningen for Statens Filmcentral med støtte fra Egmont Fonden, BUPL's udviklingsfond og Københavns Kommunes Legatfond.

Udlejning: Statens Filmcentral.
Film nr.76-007. Video nr. V76-007

Denne pjece er udgivet af Statens Filmcentral, 1990.
Tekst: Elisabeth Rygård og Søs Brysch.
Sats og Layout: Andreas Steinmann. Tryk: Haugaard Grafisk.

